

VERS UNA REVISIÓ DE LA HISTÒRIA DEL LUL·LISME

Francesc J. FORTUNY

La darrera historiografia filosòfica catalana no peca ni d'abundosa ni d'excés de qualitat, sinó més aviat d'escassa, ditiràmica i oportunística, sobretot la que arriba a l'home del carrer. No es pot començar la casa per la teulada i fer les síntesis abans que les investigacions serioses, ni tampoc aquestes poden brostar del pur voluntarisme desassistit de mitjans.

Cal, doncs, donar la més càlida benvinguda a un feix d'estudis que ens arriba amb tots els trets de la màxima seriositat. Ens els ha oferts Josep Perarnau en els darrers anys. Sense oblidar-les, no atndrem ara, per raons cronològiques, a les seves publicacions anteriors, com ara els *Dos tratados «espirituales» de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval* (Roma 1975-76), *L'«Alia informatio beguinorum» d'Arnau de Vilanova* (Barcelona 1978) i l'edició de la *Correspondència política* de Felip de Malla, amb una extensa introducció que ocupa el primer volum (Barcelona 1978). En canvi, ens sembla imprescindible d'atraure l'atenció —si cal— dels nostres lectors vers el conjunt coherent que constitueixen *Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volum amb textos catalans. II. Volum de textos llatins* (Barcelona 1982 i 1986) i els cinc densos volums que han vist la llum fins ara de l'*Arxiu de Textos Catalans Antics*.

Amb les 227 i 239 pàgines dels seus *Manuscrits lul·lians...*, Josep Perarnau porta a feiç terme una tasca, començada i mai no íntegrament publicada, de Mateu Obrador i de Jordi Rubió i Balaguer. A més, l'autor ha estat sensible al vot del *II Congrés de Lul·lisme* (*Miramar, 12-24 d'octubre de 1976*), que reclamà que hom continués i culminés l'edició de l'*Obra Completa Catalana* de Ramon Llull, que encetà el 1909 la Comisió

Editora Lul·liana de Ciutat de Mallorca i l'Institut d'Estudis Catalans. Perarnau ha posat mans a l'obra fent la tasca primera i més ingrata de les que demanen aquest tipus d'edicions: inventariar pacientment els textos manuscrits lul·lians.

A la Bayerische Staatsbibliothek de Munic, l'atzar hi ha anat acumulant un fons lul·lià importantíssim de la més variada procedència. Els toms i retombs que han donat lloc a aquesta sedimentació ja han estat ben estudiats. Allò que mancava era el catàleg exhaustiu dels manuscrits, i aquest és el fruit de l'esforç de Josep Perarnau.

Amb un mètode impecable, Perarnau cataloga els manuscrits anteriors al 1500 amb obres estrictament lul·lianes. Una excepció fa el catàleg en recollir també les còpies d'obres catalanes del mallorquí universal posteriors al 1500, llibertat ben justificada dins la finalitat amb què ha estat confegit.

Amb una cura extraordinària, J. Perarnau fa una atenta descripció material dels volums. Com veurem més avall, ell mateix ens farà veure els avantatges i la fecunditat d'una descripció tan detallística. De cada un dels volums dóna la descripció de l'enquadernació —abans i després d'una recent restauració dels còdexs, que ell mateix promogué—, el cos material del volum, l'escriptura, i el contingut literari. La minuciosa descripció supera de molt la mecànica recollida de dades immediates. Perarnau aventura i discuteix datacions i procedències; compara textos amb els de les edicions antigues o modernes o els d'altres manuscrits conservats arreu d'Europa per a ubicar un determinat testimoni textual; investiga la similitud de lletres entre remotíssims manuscrits per a endevinar-hi una mateixa mà, data, procedència o àmbit cultural on fou produït; fa notar i justifica variacions filològiques del català amb el pas dels anys d'una a altra còpia. Un cabal inesgotable de notícies i d'invitacions a una més aprofundida recerca puntual brolla de les 466 pàgines dels dos densos volums del catàleg. Fem-ne una mica d'estadística per tal de copsar-ne la rica realitat: queden descrits 105 volums, amb 200 títols d'obres en el primer volum del catàleg i 168 en el segon; en el primer són citats, a efectes comparatius, manuscrits de 46 biblioteques, i 20 en el segon; al final de cada volum del catàleg hi ha 22 i 20 pàgines respectivament d'índexs: d'incipits, de títols, de biblioteques, de filigranes, de noms i conceptes.

El catàleg dels manuscrits de la Bayerische Staatsbibliothek és una obra de difícil realització tipogràfica. Hi ha constants canvis de llengua i de lletra, nombres volats, cites a peu de pàgina i textos a doble columna. Malgrat que és una obra tan plena de paranys tipogràfics, aquest aspecte també mereix tots els elogis. I, si hi ha algun mancament, el lector el perdonarà amb gust a la vista d'una tan bona presència entre tanta dificultat.

Els primers fruits de l'acurada catalogació dels manuscrits de Munic ja ens els fa a mans el mateix J. Perarnau en els cinc gruixuts volums de la publicació anual *Arxiu de Textos Catalans Antics*. L'*Arxiu* atén preferentment temes codicològics. El primer volum porta la data del 1982, i n'acaba d'aparèixer el cinquè amb una encomiable regularitat. *Arxiu* té habitualment tres seccions: «Articles», «Notes i documents», «Secció bibliogràfi-

ca». Aquesta última secció se subdivideix en «Butlletí bibliogràfic», «Recensions», «Notícies bibliogràfiques». Des de l'any 1983, en les «Notícies bibliogràfiques» hom distingeix entre: «I. Obres i bibliografies generals», «II. Sobre autors i textos catalans», «III. Arxius, biblioteques i museus». Pràcticament la «Secció bibliogràfica» s'emporta una tercera part del volum anyal (202, 246, 203, 225 i 276 pàgines, respectivament). És palès l'esforç per posar a les mans de l'investigador de textos catalans o de l'antiga Corona d'Aragó —i, qui diu textos, inclou evidentment també textos filosòfics— un útil instrument auxiliar de treball, ben complet certament. Cada un dels volums es tanca amb amplis índexs: «de fons manuscrits i similars», «de persones i obres anònimes».

Com a testimoni de l'interès que pot tenir la Secció bibliogràfica de l'*Arxiu* per al filòsof, ens cal citar dos butlletins. Signa el primer Jaume de Puig i Oliver: *Deu anys d'estudis sobre Ramon Sibiuda* (*Arxiu* I (1982) 277-289). El segon és de Francesco Santi: *Orientamenti bibliografici per lo studio di Arnau de Vilanova, spirituale. Studi recenti* (*Arxiu* II (1983) 372-395).

Són directament vinculats a la filosofia els principals articles que té J. Perarnau en l'*Arxiu*. És fonamental el titulat *Consideracions diacròniques entorn els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic* (*Arxiu* II (1983) 123-169). El treball comporta una completa reformulació d'allò que hom sabia del lul·lisme trescentista. Després de l'estudi de J.N. Hillgarth, és una dada adquirida l'existència d'un fecund focus lul·lístic a París durant el segle XIV, centrat en la figura de Thomas de Myésier. Però en el testament de Lull eren tres els centres difusors de les seves doctrines que es preveien i on es concentrava un bon estol de les seves obres: París, certament, però també Mallorca i Gènova. Aquests dos darrers punts de difusió semblava que havien quedat esmoreïts. No és així. Hi ha un lul·lisme de l'Imperi que, amb base a Gènova, s'estén pel nord d'Itàlia, les terres germàniques i arriba fins a Danzig. Hi ha un altre corrent lul·lístic que, des de Ciutat de Mallorca i a través de València, penetra a Castella i passa a Portugal. Cada una d'aquestes tres branques de l'arbre lul·lístic té fesomia pròpia. El de París cerca la síntesi; el de l'Imperi s'interessa més aviat per la lògica i la mecànica de les *Arts* lul·lianes; el de València i Castella és més religiós i catequístic i entroncat amb el moviment dels Espirituals que no pas filosòfic. És l'estudi material dels còdexs muniquesos, sobretot, allò que permet a J. Perarnau d'aportar aquestes conclusions, com un primer tast de la utilitat del seu catàleg de manuscrits.

Del fons de Manic, un bon conjunt de manuscrits són contemporanis de Ramon Llull: els Clm. 10.504, 10.501 i 10.496, 10.507 (enviat a Percival Spinola) i el Cod. Hisp. [Cat.] 59. El Cod. Hisp. [Cat.] 62 (corregit pel mateix Ramon Llull?) i els Clm. 18.446, 10.497, 10.495 els estudia Perarnau apropant-los al lot dels manuscrits contemporanis, com també el Cod. Hisp. [Cat.] 60, malgrat que ja és escrit sobre paper, semblantment als còdexs dels temps difícils. I precisament aquest darrer volum és notabilíssim, car ofereix el text bàsic per a l'edició que fa Perarnau de tres obres inèdites —àdhuc desconegudes— de Llull: la *Petició de Ramon a Celestí V*, la *Disputació de cinc savis* i *Lo sisè seny, lo qual apel·lam affatus*.

En un segon apartat, Perarnau estudia els còdexs muniquesos que el fan pensar en un període difícil per al lul·lisme: Cod. Hisp. [Cat.] 66, i els Clm. 10.545-10.549. Són volums en paper, de mà poc professional, amb temàtica restringida a obres catequètiques i clara vinculació al moviment dels Espirituals.

Per contra, amb la protecció oficial civil i, més tard, la tolerància eclesiàstica, l'horitzó lul·lístic s'eixampla de bell nou al final del segle XIV i durant el XV. En aquest període torna a prendre empenta la difusió de les obres filosòfiques del mestre mallorquí. A Munic en els còdexs del moment hi ha: *Llibre d'ànima racional*, *Llibre d'home*, *Lògica nova*, *Doctrina i manera d'aplicar lògica nova a la ciència de Dret i de Medecina*, *Començaments de Filosofia*, *Lògica d'Alatzell*, *Ars amativa*. Caldria afegir-hi encara dotze títols teològics, que tenen interès filosòfic indirecte, com a mínim. Molt característic del moment és l'esclat d'obres noves inspirades pel lul·lisme; en els manuscrits muniquesos es troba una bona mostra de la vitalitat creadora de l'escola en aquests temps.

Amb una atenció acrescuda, si hi cap, J. Perarnau s'enfronta amb el problema de lul·lisme a l'Imperi. Vol entendre Imperi en sentit estricte, incloent-hi el nord de l'actual Itàlia, Àustria i Alemanya. Perarnau defensa que hi hagué lul·lisme abans de l'activitat docent de Joan Bulons a Pàdua (1433), de Nicolau de Cusa i de Emeric Van de Vende en territori alemany. Dels manuscrits muniquesos cita com a testimoni el Clm. 23.802 (segona meitat del s. XIV) i els Clm. 10.542 i 10.518. Hi afegeix també els textos dels manuscrits Oxford Bodleian, Mss. Canon. ital. 26, un petit volum recentment adquirit per la Biblioteca Bartomeu March de Ciutat de Mallorca, i el de la Biblioteca Univ. de Bolonya 525(929). Esmenta l'activitat del copista Guglielmo Nardi a Feltre i Venècia entre el 1426 i el 1438 (Barcelona, Bibl. de Catalunya, ms. 680) i el document de préstec d'una *Excerpta Raimundi Lulli* feta per la Cartoixa de Magúncia a mestre Johannes Zeppe d'Oppenheim el 1434. El tema es tanca amb les reflexions que inspiren a l'autor les *Novae et compendiosae introductiones logicae* del Clm. 10.542, emparentades amb les del manuscrit florentí Riccardiana 1001. Des del dipòsit que féu el mateix Llull de les seves obres a casa dels Spinola de Gènova, una poderosa branca del lul·lisme ha crescut passant per Bolonya i Pàdua vers el nord de l'Imperi. La caracteritza el seu interès per la lògica, i certament amb fórmules ben estranyes si cal fer cas de l'estudi del Riccardiana 1001 que féu Francesco Santi, inspirat per Perarnau (*Arxiu V* (1986) 231-267). En el Riccardiana 1001, dos textos lògics propedèutics precedeixen la lògica de Llull, la *Loyca* i les *Novae et compendiosae introuducciones*. F. Santi estima que la *Loyca* no tan sols té una gran similitud amb el primer tractat de la *Logica Maior* o *Summa Logicae* de Guillem d'Ockham, sinó que fins i tot pot ésser qualificada d'*abbreviatio*. El segon text propedèutic reflectiria més aviat les *Summulae logicales* de Petrus Hispanus. En fer precedir les obres lògiques lul·lianes per uns tals textos, hom no hauria pretès altra cosa sinó seguir el consell del mateix Llull, que pensava que eren necessàries unes nocions de lògica tradicional abans d'emprendre l'estudi de les seves Arts. L'apropament lògic a Ockham hauria estat facilitat per la proximitat del lul·lisme a l'espiritualitat i la política franciscanes en terres de l'Imperi. Si el lul·lisme

germinat a casa dels Spinola i al monestir benedictí genovès de Cervara fou capaç d'assimilar la lògica ockhamista positivament i fidelment, la seva vitalitat ha d'haver estat fortíssima i constituirà un cas verament notable en la història de la filosofia, on pocs sistemes poden ésser epistemològicament tan oposats com lul·lisme i ockhamisme. Un altre punt notable de «modernitat» de l'ucrònic filòsof mallorquí ens el donarà *Lo sisè seny*, del mateix mestre, però serà molt menys sorprenent.

Cal, però, que retornem a l'estudi de J. Perarnau. El lul·lisme de l'Imperi sembla que ben aviat adquireix caire escolar, exposat i seguit en autèntiques institucions docents alternatives a les oficials. Com a mostra, J. Perarnau addueix el contingut de Clm. 10.529, Cad. Hisp. [Cat.] 63 i Clm. 10.544, però també del Vaticà, Ottob. lat. 1250, el Gl. Kgl. Samling 3478 de Copenhaguen, i el milanès d'Ambrosiana 0.87 Sup. Perarnau en treu la conclusió que la docència de Joan Bulons a Pàdua no és obra de pioner, sinó, més aviat, magisteri que culmina i sistematitza uns coneixements ja adquirits; en cridar un mestre de l'Escola de Barcelona, els alumnes paduans cercaven de perfeccionar allò que ja els era familiar. De la *Lectura Artis Generalis* de Joan Bulons, Munic en conserva tres còpies: Clm. 10.551 (versió definitiva?) i Clm. 18.445 i 18.991 (versió diferent). La fecunditat de l'estada de Joan Bulons a Pàdua, J. Perarnau la veu acreditada per Clm. 18.446, 18.445, 18.991 i el recentment adquirit Clm. 28.951. El darrer i el Clm. 14.260 procedeixen de Sant Emerant de Ratisbona; els altres còdexs vénen de l'abadia de Tegernsee, foren copiats durant la segona meitat del segle XV i assenyalen un interès quasi exclusiu per les Arts.

Una colla de notícies puntuals tanca el cos de l'article cabdal de J. Perarnau en els últims anys. Unes primeres ratlles remarquen la recuperació d'un text perdut —la *Peticció de Ramon a Celestí V*— en una única còpia muniquesa. Una segona nota revindica la possible autenticitat lul·liana d'una *Lectura compendiosa super artem inveniendi veritatem* (Clm. 10.502, 10.514, 10.538). En canvi, demana que desapareguin del catàleg d'obres autèntiques lul·lianes el *Fons paradisi divinalis* i el *Libre de «Benedicta tu in mulieribus»*, obres sens dubte de l'escola, però no del mestre.

A la fi del treball —pàgines 167-9— l'autor resumeix pulcrament allò que considera més important de la seva aportació, ben seriosa i renovadora, feta a la llum d'una pacient tasca de catalogació material de còdexs, però fecundada per uns coneixements extensos i una erudició envejable.

Amb la mateixa empenta amb què esbrinà les petjades del lul·lisme per l'Imperi, Perarnau estudia la penetració de l'escola a Castella i Portugal en *El lul·lisme de Mallorca a Castella a través de València. Edició de l'«Art abrenjada de confessió»* (Arxiu IV (1985) 61-172) i *La traducció castellana medieval del «Llibre de Meravelles» de Ramon Llull* (Arxiu IV (1985) 7-60). A València, Castella i Portugal el lul·lisme és sobretot un corrent religiós, amb la peculiaritat de presentar-se fortament tenyit per l'arnaldisme i les doctrines dels Espirituals. El seu interès filosòfic és, doncs, menor i no ens hi entretindrem.

Un darrer punt ens cal remarcar de l'aportació de J. Perarnau: l'edició de textos. Diguem, en general, que tots els textos editats van acompanyats d'un impressionant aparell científic i de ben fets i copiosos índexs de mots. L'aparell científic no sols identifica fonts, citacions i llocs paral·lels, sinó que atén també a l'anàlisi de l'evolució de les formes lingüístiques en les successives còpies, i a les peculiaritats semàntiques del lèxic del mateix Lull. No cal dir com són nombroses les citacions en el treball d'altres estudiosos del català, de la història o del lul·lisme.

Pot interessar clarament l'historiador de la filosofia política el text de la *Peticció de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels* (Arxiu I (1982) 6-46, text a les pàgines 29-43), i els dels tractats doctrinals sobre la Inquisició de Nicolau Eimeric (ed. de J. Perarnau dins *Arxiu I* (1982) 79-126) i de Felip Ribot O. Carm. (Ed. J. de Puig i Oliver, *Arxiu I* (1982) 127-190).

Més filosòfic pot semblar el llibre *Fascinatío Lullistarum* de l'inquisidor Eimeric, que publica J. de Puig dins *Arxiu III* (1984) 29-58, malgrat que l'editor, en la seva introducció, assenyali la superficialitat amb què l'inquisidor gironí s'enfronta a la problemàtica de les Arts lul·lianes, amb l'esguard més posat en els deixebles contemporanis que no pas en el mestre.

La *Disputació dels cinc savis*, obra teològica de controvèrsia (ed. de J. Perarnau, *Arxiu V* (1985) 7-229), és una peça fonamental per a la comprensió de la *Weltanschauung* lul·liana i quin abast atribuïa a la doctrina de les *dignitates* i les «raons necessàries» en qüestions religioses. La discussió, en efecte, confrontà quatre savis cristians -un de llatí i tres d'orientals cismàtics— amb un savi sarraí. Recordem que el llibre formà cos únic amb la *Peticció de Ramon a Celestí V* i que el seu valor no serà, per tant, solament teològic i especulatiu, sinó també polític.

Però, sense cap dubte, és l'edició de *Lo sisè seny, lo qual apelam affatus* la peça forta filosòficament entre tots els textos inèdits publicats per Perarnau o els seus col·laboradors en l'*Arxiu*. *Lo sisè seny* pot ésser llegit en edició del mateix J. Perarnau dins *Arxiu II* (1983) 59-98, precedit d'una introducció (23-58) i seguit, després de l'*Índex de mots*, de l'edició del *Liber de locutione angelorum* (104-121). La parla o la comunicació de les concepcions interiors és el «sisè sentit» de Lull, oposat en això a Aristòtil. Com els altres cinc sentits, és un instrument de l'ànima racional, ben deduïble dins el sistema filosòfic de les Arts. Fa notar Perarnau, en la introducció, que els altres cinc sentits són per a Lull més un acte d'expressió «del defora al dedins» que no pas una captació passiva de l'exterior a l'ànima. Per això la parla, que es mou en l'eix «dedins-defora», pot suauement entrar en la categoria de «seny». No hi ha dubte que l'observació és interessant en el context nou del coneixement en els segles XIII i XIV i l'escola franciscana; potser gràcies al seu fort arcaisme platonitzant, Lull ve a sintonitzar amb les més noves adquisicions de l'epistemologia del segle XIV: la plena activitat de la ment en el conèixer a través de l'instrument dels sentits. Perarnau, però, també fa notar com és d'ucrònic el tractat de Lull en comparació amb els dels seus contemporanis.

A la fi d'aquesta llarga nota, no cal dir com agraïm a J. Perarnau la seva

valuosa i renovadora aportació dels darrers anys. Però seria injust de quedar-nos aquí. Haurà notat el lector com hem anat ressenyant l'obra de Perarnau juntament amb la publicació anual *Arxiu* i les aportacions de J. de Puig i F. Santi. No és sense motiu. Perarnau no aporta tan sols els seus estudis, sinó també el mèrit d'haver endegat una publicació periòdica d'un alt nivell investigador i haver suscitat uns col·laboradors entusiastes. I això no és, certament, en el nostre país, un mèrit secundari. Només ens resta fer vots perquè J. Perarnau pugui portar endavant la tasca que s'ha proposat i demanar-li que no deixi per a un altre la labor de culminar la catalogació dels manuscrits lul·lians amb el risc que quedi coixa la seva aportació.